

Primo Levi

RITUAL I SMEH

Ima ih koji pišu da bi začudili, a imali smo i razdoblja u kojima se izazivanje čuđenja kod čitaoca smatralo glavnim ciljem spisateljskog zanata: međutim, knjiga koja je mene najviše začudila, i koja je do mojih ruku dospela sasvim slučajno, svakako nije pisana s tom namerom. To je knjiga religioznog, tačnije obrednog karaktera, a ja nisam religiozan; no, ne želim kritički da je komentarišem jer poštujem onoga koji veruje, nekada mu još i zavidim. Njene vratolomije naterale su me na razmišljanje: približile su me jednom shvatanju sveta i života koje je daleko od našeg, ali koje, ukoliko želimo nešto više da saznamo o sebi samima, moramo razumeti, a nikako odbaciti od sebe sa podsmehom i prezirom.

Knjiga se zove *Shulkhàn Arùkh* („Postavljena trpeza”); napisao ju je jedan španski rabin na hebrejskom (ja sam je doduše pročitao u prevodu) u XVI veku; premda je pozamašnog obima, ona je sažetak mnogih prethodnih dela i sadrži najvažnije jevrejske propise, običaje i verovanja iz tog vremena. Podeljena je u četiri celine koje, ovim redosledom, govore o dnevnim zapovestima, Šabatu i praznicima, potom o hrani, novcu, čistoti i žaljenju umrlih, zatim o braku i, na kraju, o rabinskom građanskom i kaznenom zakoniku. Autor, Jozef Karo, bio je Sefard i nije poznao običaje i propise istočnih Jevreja; zato je knjigu kasnije redigovao čuveni krakovski rabin Mojžes Izerles koji je napisao njen komentar, duhovito nazvan *Stolnjak*, kojim je pokušao da popuni praznine izvornog teksta i prilagodi ga aškenaskom čitaocu.

Jevrejinu je, kao što je poznato, zabranjeno izgovaranje „pravog” imena Boga: ono se doduše štampa u knjigama, ali se prilikom čitanja mora zameniti sinonimima. Norma dozvoljava izgovor reči Bog na nekom drugom jeziku (ja sam, međutim, upoznao jednog nemačkog Jevrejina koji je iz krajnje posvećenosti i straha da ne počini greh pisao *Gtt* umesto *Gott* u pismima; isto to čine, pišući D-o umesto Dio, neki italijanski sledbenici rabina Lubaviča); autori *Trpeze* i *Stolnjaka* zabrinuti su još i za ono što se može desiti u javnim kupatilima čiji će ambijent prisustvo nagih ljudskih telesa učiniti krajnje profanim; iz tog razloga preporučljivo je da se u kupatilima ne izgovara ime Boga, „čak ni na nemačkom, odnosno poljskom”. Ovo je, očigledno, Izerlesova napomena (jasno je, međutim, da je javnih kupatila bilo na svakom koraku i u šesnaestovekovnoj Španiji): iz sličnih razloga, u zaključku pisma ne sme se pisati „adio”, „adieu”: pismo bi se moglo ukaljati, ili završiti u smeću.

Golotinja je širok pojam, naročito kad se odnosi na ženu: nag je svaki deo tela koji se po običaju pokriva, čak i kosa. Obnaženo je dakle sve ono što može privući pažnju čoveka i odvratiti ga od misli o Bogu: zato se obnaženost pripisuje i „glasu žene koja peva”.

Ista sklonost ka preterivanju, ka „ograđivanju Zakona” primetna je u načinima na koje se zabranjuje rad na Šabat. Autorova neobuzdana fantazija razmiče prostore tadašnjeg zemljoradničkog i zanatskog života. Zabranjeno je muljati grožđe i, uopšte, „cediti” bilo šta: ne sme se, recimo, cediti voće; ali ako se dobijeni sok nakon toga prosipa, ceđenje je dozvoljeno i

zato se može cediti i iskapati salata. Lov je zabranjen: šta onda učiniti sa buvom? Možemo je ščepati i baciti daleko od sebe, ali je ne smemo ubiti. Lov je i postavljanje klopke, uterivanje u nju; zato pre nego što se zatvori sanduk ili kofer valja proveriti ima li u njemu muva ili moljaca; ako bi ih zatvorio, značilo bi da si ih ulovio (nema veze što si to učinio nevoljno i nesvesno) i na taj način bi oskrnavio Šabat.

Kako bi trebalo da postupiš ako na Šabat, silom prilika, primetiš da ti bačva propušta? Ne možeš začepiti rupu, jer bi to bio služinski rad; ne bi čak mogao ni otvoreno da zamoliš svog slugu niti prijatelja hrišćanina da to sprovede u delo, pošto je i teranje drugog na rad zabranjeno. Tim pre, ne možeš mu predložiti ni uzvratnu uslugu sutradan, jer bi to bio ugovor, a na Šabat su zabranjeni čak i ugovori.

Predlaže se sledeće rešenje: ukoliko se buduća šteta proceni kao velika, možeš reći bezlično: „Ako neko mora da doskoči problemu, sutra da se ne kaje.”

Na dan praznika i počinka zabranjeno je, takođe, pisati i brisati, verovatno u znak sećanja na vremena kada se pisalo urezivanjem u kamen. Ova zabrana leži u osnovi jedne čudesno razgranate kazuistike. Ne smeju se povlačiti slova, čak ni šare po zamagljenom staklu; kad se rukuje knjigom, treba voditi računa da se korice ne zaseku noktom; s druge strane, dozvoljeno je jesti tortu sa natpisima i slikama. Čišćenje je brušenje, pa se tako, rastezanjem pojma do neverovatnih razmera, ova radnja svrstava među zabranjene poslove jer podrazumeva brisanje: no dozvoljeno ju je sprovoditi „na neuobičajen način”, na primer upotrebom gušćijeg perja umesto metle. Zabranjeno je paliti, čak i gasiti vatru. Naravno, dopušteno je, štaviše obavezno, ugasiti vatru na Šabat ukoliko su ugroženi ljudski životi; međutim „ako se zapali odevni predmet, voda se može sipati na deo koji još ne gori, nikako direktno na vatru”.

Sa idolopoklonstvom se tek ne mogu praviti nikakvi kompromisi. Prema kipu ne smeš usmeriti ni pogled, niti mu se približiti na manje od četiri lakta. Ako ti se, dok prolaziš pored kipa, zabode trn u stopalo, ne smeš se sagnuti da ga izvučeš, jer ovo bi se nekom drugom moglo učiniti kao gest odavanja pošte: ali čak ni da nema nikoga, ne smeš se sagnuti, jer bi i tebi tako mogao izgledati ovaj pokret kasnije, u sećanju. Treba da se udaljiš, ili da sedneš, ili bar da okreneš leđa idolu.

Što se tiče zabrane konzumiranja mesa i mleka u isto vreme, tu se već izriču pretpostavke i rešenja koja podsećaju na šahovske studije i probleme: zamišljaju se, drugim rečima, elegantno maštovite, apstraktne situacije, ali korisne za umešno raspravljanje. Ako dva pobožna Jevrejina jedu za istim stolom i pri tom jedan konzumira meso a drugi mlečne namirnice, oni će obavezno povući crtu na stolnjaku da bi ga podelili na dva polja, ili, prosto, obeležili granicu. Ne smeju piti iz iste čaše, pošto se za nju mogu zalepiti komadi hrane. Ako se uz meso priprema obrok od bademovog mleka, u posudi treba ostaviti nekoliko celih badema kako bi se jasno pokazalo da nije reč o pravom mleku.

Šta reći o ovom lavirintu? Plod drugih vremena? Izgubljeno vreme i uzaludan misaoni napor? Pravilničko gušenje i ponižavanje religioznog osećanja? Treba li ovu *Postavljenu trpezu* baciti, zaboraviti ili braniti? I na koji način ju je uopšte moguće braniti? Ja ne mislim da je ovakvu knjigu i, uopšte, rituale kao pojavu moguće tek tako odbaciti od sebe i tretirati ih kao stvari koje nas se nimalo ne tiču. Ritual, svaki ritual je supstrat istorije i preistorije: to je jezgro fine i kompleksne strukture, zagonetka koju treba rešiti; ako je rešimo, pomoći će nam da rešimo i ostale zagonetke koje nas i te kako dotiču. Sem toga, duše pokojnika su ipak nešto.

Ali, pored toga, osećam u ovoj *Trpezi* jednu draž koja je svezvremenska; draž *subtilitas*-a, nezainteresovane igre duha: cepidlačenje nije dokoličarska radnja, već duhovna hrana. Iza ovih čudnih stranica primećujem jedan starinski ukus za vatrenu raspravu, jednu intelektualnu fleksibilnost koja ne samo da ne uzmiče od protivrečnosti nego ih, štaviše, prihvata kao neizostavni deo života; život je pravilo, red koji nadvladava Haos, ali pravilo ima neravnina, neistraženih šupljina izuzetaka, dozvola, oprosta i nereda. Teško nama ako ih prenebregnemo, možda su baš one klice svih naših sutrašnjica, jer je kosmička mašina, poput poretka koji stoji u njenoj osnovi i svih novootkrivenih zakona koji upravljaju subatomskim česticama, tako fino iznijansirana. Često se navodila Ajnštajnova misao: „Gospod može biti prefinjen, ali ne i zlonameran“; prefinjeni dakle moraju da budu, po Njegovom obličju, svi oni koji Njega slede. Poznato je da se među fizičarima i kibernetičarima našao veliki broj Jevreja poreklom iz istočne Evrope: možda je njihov *esprit de finesse* deo talmudskog nasleđa?

Ali, iznad, bolje rečeno, ispod plašta ozbiljnosti, osećam u ovoj *Trpezi* jedan smeh koji mi prija: to je onaj smeh iz jevrejskih priča u kojima se izvrću pravila, smeh nas „modernih“ koji čitamo. Ko je napisao da je biskanje kose lov ili da je otvaranje knjige koja nosi natpis na margini na Šabat *po svemu sudeći* nedolično (jer se na taj način briše napisana poruka), smeja se pišući kao što se i mi smejemo čitajući: nije se razlikovao od nas, bez obzira na to što se on bavio razdvajanjem dopuštenih od nedopuštenih radnji, a mi mesečnim obračunima, armiranim betonom ili alfanumeričkim šiframa.

Izvornik: *Il rito e il riso*, u: Primo Levi, *Opere II*, Einaudi, Torino, 1997, str. 795–799. (Prvi put objavljeno u: Primo Levi, *L'altrui mestiere*, Einaudi, Torino, 1985, 181–185.)

(Sa italijanskog preveo **Aleksandar Kostić**)